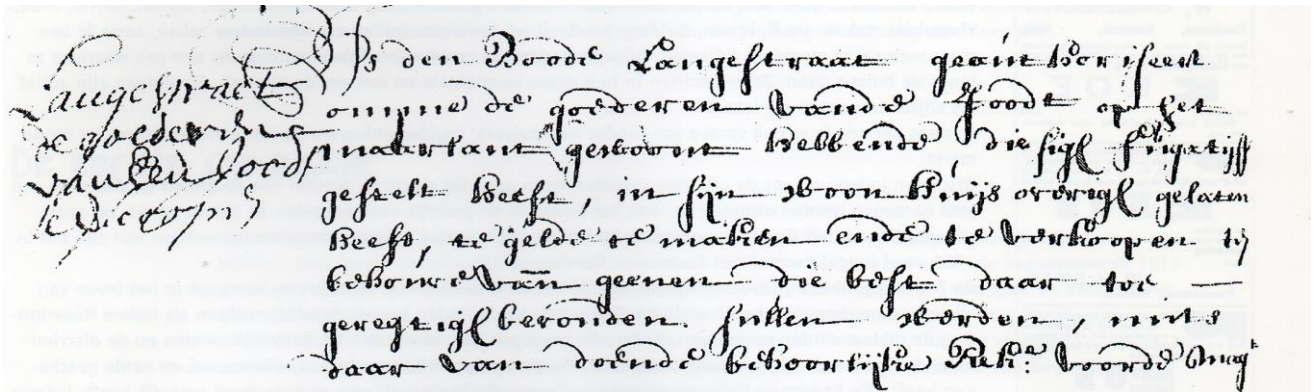

JOODS LEVEN IN BRIELLE

1700-1942

JOODSE VESTINGEN IN DE VESTING BRIELLE

'Is den Boode Langestraat geauthoriseerd omme de goederen van de Joodt op het Maarlant gewoond hebbende die sich fugatyf (voortoluchtig) gestelt heeft, in sijn woonhuijs overigh gelaten heeft, te gelde te maken ende te verkoopen ten behouwe van den geenen die best daartoe geregtigh bevonden sullen worden, mits daaraan doende behoorlijke Rekeninghe voor de magistraat.'

Met deze aantekening, op 27 november 1700, in de Resoluties van het stadsbestuur van Brielle lezen we voor het eerst iets over Joods leven in de Vesting. We weten niet zijn naam, ook niet waar hij vandaan kwam en evenmin waarom en waarheen hij is vertrokken. Langestraat krijgt opdracht om de goederen die in het huis zijn achtergebleven te verkopen ten behoeve van de schuldeisers. Voor zover is na te gaan was hij niet alleen de eerste Joodse inwoner van Brielle, maar ook op Voorne-Putten.

Vele jaren later, in 1749, werd in de Rooms-Katholieke kerk te Brielle Jacob Thijsen, een bekeerde Jood, gedoopt door pater Johannes Franciscus Romain; ook van hem is

verder niets bekend.

Op 17 november 1756 vroeg een vijftal gegoede Joden de vroedschap in Brielle toestemming 'zig binnen dese stad te etablificeeren en ten nedersetten', waarbij ze enkele voorwaarden stelden: 'Dat ze zouden genieten vrijheid van godsdienst, gelijk burgerrecht als de andere inwoners, vrij winkel mochten houden in alle koopmanschappen ende bedrijven. Het mogen uitoefenen van beroepen als kleermaker, schoenmaker, horlogemaker en chirurgijn'.

Na onderzoek door het Brielse stadsbestuur hoe dat in Den Haag, Rotterdam en elders werd gedaan en nadat er nog eens met de verzoekers gesproken was, werd hen op 5 december het antwoord gegeven. Ze kregen vrijheid tot het uitoefenen van hun geloof, zij zouden het burgerrecht genieten, maar vrij zijn van tochten en wachten, wat betekende dat ze geen deel zouden uitmaken van de

schutterij of gewapende burgerij, 'mits betalende ses gulden 's jaars' en ze werden toegelaten tot het Groot Kramersgilde.

Al op 25 december van datzelfde jaar werd Meijer Abramse, vleeshouwer, ingeschreven in het poorters-register van Brielle. Na hem volgen de vleeshouwer Philip van Cleef uit Boxel en Moses David Cohen uit Lijdnis in Moravië.

Hun namen zijn de eersten van de velen die in de periode van twee eeuwen naar Brielle kwamen en vandaar weer vertrokken.

Allen maakten deel uit van het leven binnen de wallen van Brielle.

Ze hebben er zich thuis gevoeld en hoorden erbij. Hun 'anders zijn' werd geaccepteerd.

Ze hadden hun eigen huizen van samenkomst, de synagoge, ook wel sjoel genoemd, hun eigen begraafplaats, ze hadden hun eigen feestdagen en hun eigen rustdag, de sjabbat. Hun maaltijden waren kosjer (= geoorloofd volgens de wet) en op de deurposten van hun huizen bevestigden ze een mezoeza met daarin een rolletje perkament, waarop de woorden staan geschreven uit Deuteronomium 6:4-9. Dat is het gedeelte van de Tora dat begint met: 'Hoor, Israël, de Eeuwige is onze God, de

Eeuwige is één', hun richtsnoer voor het leven.

ZE KWAMEN OVERAL VANDAAN

Vanaf 1782 staan veel Joodse namen, met de plaatsen van herkomst, in de poorterregisters van Brielle vermeld. Ze kwamen overal vandaan.

De gebroeders Moses, David en Markus de Vries uit Voorschoten, Jacob Abraham Morisco uit Den Haag en Levij Magnus met vrouw en drie kinderen uit Gorinchem.

Isaac Levij van Gelderen kwam uit Loosduinen en Levij Hartog Cohen was geboren in Rekkershauzen aan de Ahr.

Naast slachters zijn er ook kooplieden in alle denkbare artikelen. Zij handelden in vee, textiel, koffie, thee, chocolade, tabak, snuif, lorren, huiden, goud, zilver, horloges, brillen en vele andere zaken, soms in een, maar meestal in meerdere artikelen. Dikwijls hadden ze zowel een winkel aan huis als een pak waarmee ze langs de huizen gaan. Ze verkochten in hun eigen woonplaats en ook ver daarbuiten. Sommigen zijn actief als slijter en venter van loten. In deze periode is er ook sprake van Joodse kwakzalvers, kruidenverkopers en van een tandentrekker op de markt.

Ofschoon Joden volgens de officiële verordeningen geen lid mochten worden van de gilden en daardoor van veel beroepen werden uitgesloten, was het beleid in de praktijk vaak soepeler. In Brielle waren ze, zoals gezegd, lid van het Groot-Kramersgilde terwijl medisch doctor Joachim Heymans op vertoon van zijn bul in 1785 werd toegelaten tot het Cosmas-en-Damianusgilde.

W. SOESMAN,
Vleeschhouwer, Nieuwstraat, Brielle,
bericht bij dezen aan zijne geachte begunstigers dat hij ter gelegenheid van het **Paaschfeest** een buitengewoon zware

KOE
zal slachten. 1474
Beleefd beveelt hij zich bij zijne begunstigers aan.

De ondergeteekende bericht bij dezen aan zijne geachte begunstigers, dat hij ter gelegenheid van het **Paaschfeest** heden eene **finke, zware**

KOE
zal slachten.
Belovende eene **nette, prompte** en civiele bediening.
1473
Uw aller dienaar,
M. LEVIE.
Fischstraat, Brielle.

De ondergeteekende bericht bij dezen aan zijne geachte begunstigers, dat hij ter gelegenheid van het **PAASCHFEEST**, een **buitengewoon zware, vette**

KOS
zal **slachten**, afkomstig van den heer VAN HOLST, Landbouwer te **Spijkenslaas**.
A. s. Maandag levend te bezichtigen.
Brielle. **D. WIESEBROON.**

De Franse tijd met zijn leuze: Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap vormde een keerpunt in het leven van elke gemeenschap. Het heeft veel voordeel gebracht. De Joden kregen dezelfde rechten als iedere Nederlander. De gilden werden opgeheven, zodat alle beroepen ook voor Joden toegankelijk werden en de discriminerende 'Jodeneed' *'Soo waarlijk moet hem de almachtige en Leevende God, die heemel en aarde geschapen heeft, die Sodom en Gomorra mitsgaders Coram, Dathan en Abiram, met de dood gestraft heeft, helpen, waar op den selven segt amen'* werd afgeschaft. Deze eed met gedekt hoofd, afgelegd door Joden voor een niet-Joodse rechter werd tot omstreeks 1800 gehandhaafd. Het bedoelt te zeggen, dat de Joden zich moeten onderwerpen aan alle plagen en straffen die God zal zenden aan iedereen, die zijn naam oneerlijk en lichtvaardig aanroept of gebruikt. Het verwijst naar de verhalen in Genesis 19 en Numeri 16.

Aan die gelijkstelling waren ook nadelen verbonden. Ze raakten hun zelfstandigheid als Joodse gemeenschap kwijt, want de landelijke overheid regelde vanaf die tijd ook hun kerkelijke aangelegenheden.

De verplichting in 1811, dat iedere Nederlander een familienaam moest dragen, leidde soms tot verwarring. In Brielle nam Mozes Philippus de naam Philipse aan als familienaam voor zichzelf en zijn gezin, terwijl zijn zoon Philip in Gouda, onkundig van die beslissing, als achternaam De Leef heeft gekozen.

EEN GEMEENSCHAP ONTSTAAT

De Joodse gemeenschap van Brielle vormde samen met de Joden uit Geervliet, Heenvliet, Zuidland, Zwartewaal en Hellevoetsluis de Joodse gemeente van Voorne-Putten. In de beginjaren kwamen ze op sabbat en feestdagen samen in een klein huisje in Heenvliet of Geervliet.

Hun doden werden aanvankelijk begraven op de Joodse begraafplaats van Rotterdam. Dit veranderde toen er in 1781 een stuk stadsgrond in Geervliet in eeuwigdurende erfpacht beschikbaar was. Dat werd ingericht als begraafplaats en tot 1940 heeft de Joodse gemeenschap van Voorne-Putten hier zijn doden begraven.

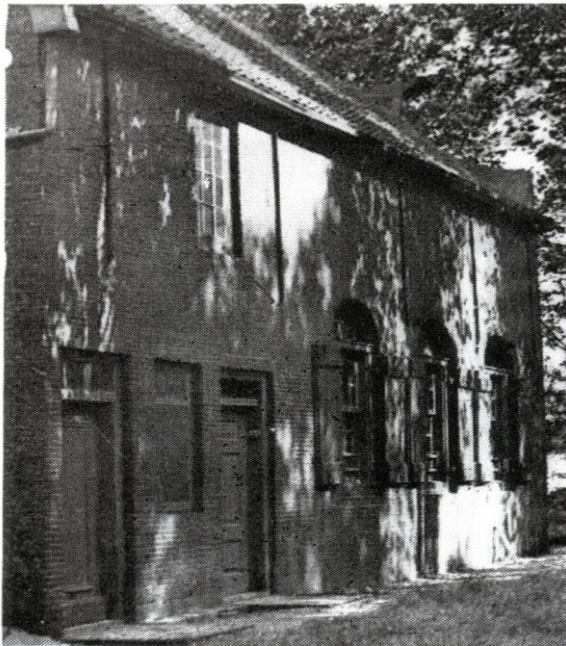
De afstand van Brielle naar de sjoel in Heenvliet of Geervliet was meer dan de

toegestane sabbatsreis van 2000 el. Dit hield in dat vaders en zonen op vrijdagmiddag al van huis gingen en pas zaterdagavond weer thuis kwamen.

Ze mochten op sabbat niet reizen.

Er werd gezocht naar een oplossing en ze zagen wel iets in de oude vleeshal. Namens de andere Joden in Brielle stapte David de Vries in 1804 naar het stadsbestuur met het verzoek of zij hun godsdienst zouden mogen uitoefenen in de oude vleeshal en of het hek vóór de hal dan kan worden gerepareerd. Na een week lag het antwoord op tafel. Er was geen reden om de Joden hun verzoek te weigeren, maar reparatie van het hek

wordt afgewezen. De oude vleeshal werd evenwel nooit synagoge en ze bleven naar de sjoel in Heenvliet of Geervliet gaan.

Synagoge in Heenvliet

Door het groeiend aantal leden werd die ruimte echter te klein, zodat in 1806 een huis met schuur in Heenvliet werd gekocht en verbouwd tot synagoge die op vrijdagavond 23 januari 1807 feestelijk werd ingewijd.

Maar de afstand van Brielle naar de nieuwe synagoge bleef meer dan 2000 el, zodat het gezin, op sjabbat, nog steeds niet bij elkaar was.

Op 17 november 1809 wordt bekend dat een tiental personen uit Brielle en Hellevoetsluis op sjabbat en feestdagen hun eigen synagogendienst houden in Brielle. Het is duidelijk dat ze zich willen losmaken van Heenvliet, deze

blijft echter wel zitten met de schuld, ontstaan door aankoop en verbouwing van de synagoge, en met een jaarlijks kostenpakket van f 500,-. Er is meer onvrede. Hoewel Brielle en Hellevoetsluis niets meer bijdragen, sturen ze wel de arme passanten die zich bij hen aanmelden naar de parnassijns (bestuurders) van de Kille (= Joodse gemeente) Heenvliet en de mensen die in Brielle en Hellevoetsluis behoeftig sterven, laten ze eveneens op kosten van Heenvliet begraven.

Bemoeyenis van overheidswege heeft tot resultaat dat de Joden van Brielle en Hellevoetsluis medeverantwoordelijk worden gesteld voor de financiële verplichtingen van de Joodse gemeenschap van Heenvliet.

Maar toch keren ze daarheen niet terug.

DE EERSTE SYNAGOGE

Waarschijnlijk hadden Joden in Brielle eerst een huiskamer ingericht als synagoge, maar in welk huis is niet bekend. Daar kwam verandering in toen het huis naast de Rooms-Katholieke Kerk in de Nobelstraat in 1817 werd aangekocht. Het huis werd verbouwd. De Joodse gemeente van Brielle kreeg daardoor de beschikking over een schoollokaal en mikwe (= ritueelbad). Ook kwam er een woongedeelte voor de godsdienstonderwijzer. Achter dit huis werd de synagoge gebouwd. De ingang was in de Venkelstraat. Op vrijdag 6 maart 1818 werd het nieuwe gebedshuis ingewijd. Op verzoek van Nathan van den Berg, opzichter van de Joodse gemeente, werd ook het gemeentebestuur gevraagd hierbij aanwezig te zijn.

Er komt dan een bloeiend Joods leven op gang.

In 1823 werd een nieuw bestuur gekozen en daarvoor worden de namen genoemd van Philip Jacob Blom, Mozes Elias, Salomon Simon Frankfort, David de Vries, Nathan van den Berg en Samuël Philipse. De Kille Brielle is aangesloten bij het Ressorst Den Haag

en aldaar vertegenwoordigd door Philip Jacob Blom. De eerste godsdienstleraar is Joseph van Dam, die al snel wordt opgevolgd door Hartog André Cohen. In 1840 geeft Joseph Hazelip de kinderen niet alleen godsdienstles, maar ook onderwijs in taal en rekenen. Het komt zelfs zover dat verschillende Joodse ouders hun kinderen van de gemeenteschool halen en naar de Joodse meester sturen. Joseph Hazelip wordt dan tot de orde geroepen en moet zich beperken tot het geven van lessen in de godsdienst.

BRIELSE JODEN

Vanaf 1840 wonen er vele Joodse families in Brielle, die diverse beroepen uitoefenen.

Nieuwe Brielsche Courant, 29 juni 1879, Blz. 2

KRUIDENIERSWAREN

De ondergeteekende heeft de eer te berichten, dat hij *heden avond* een zaak in

Kruidenierswaren

en
AANVERWANTE ARTIKELEN
zal openen.

Hopende door een nette en civiele bediening, zich het vertrouwen zijner begunstigers waardig te maken.

Brielle, 28 Juni 1879. H. J. COHEN Jz.,
2073 Zuideinde, naast den heer Haubrich.

Behalve de al genoemde families Philipse, De Vries, Van den Berg, Blom, Cohen en Frankfort woonden hier onder andere de gezinnen Wiesebron, Hijmans, Frenkel, Du Mosch, Hess, Gazan, Van Embden, Van den Bergh, Soesman, Cohen, Polak, De Groot, Bobbe, De Leef, Hartogs, Levie, de Beer, Jacobs, Levinson, Lorjé, Morel, Monnikendam, Overstrijd, Rippe, Goudsmit, Van Buren. En in het garnizoen waren ook Joodse soldaten gelegerd.

Onder al deze mensen waren natuurlijk slachters, kooplui en winkeliers. Sommige winkeliers organiseren particuliere loterijen, waar veel belangstelling voor is. Zo

Nieuwe Brielsche Courant, 18 mei 1884, Blz. 3

KINDER- DUWWAGENS.

B. L. de Leef,
BRIELLE.

Aan hetzelfde adres TE KOOP: 1906
Pakkisten en Manden.

vraagt de horlogemaker Salomon Hijmans in 1842 toestemming om tijdens de kermis een staande pendule met speelwerk ter waarde van f 99,- te mogen verloten. Hij geeft 33 loten van f 3,- uit en mag die alleen aan de meer welgestelde verkopen. De timmerman Joseph Cohen verloot houten voorwerpen ter waarde van f 60,- waaronder een

eikenhouten ladetafel, twaalf stoven en twee tabakskisten. In 1846 is het Wolf Polak die voor f 57,- loten verkoopt van 55 cent per stuk. Er is van alles te winnen, zoals spiegels, een koffiedoos, een ketel, een Chinees blad, schilderijen.

Nieuwe Brielsche Courant, 31 maart 1923, Blz. 6

JAC. PHILIPSE,

geeft hiermede kennis dat zijn Inrichting voor

MUZIEKONDERWIJS

VERPLAATST is naar

COMENSTRAAT No. 6.

Telef. Int. No. 28.

De meest muzikale familie op het hele eiland was de familie Philipse in Brielle, elke generaties heeft dansmeesters en muzikleraren voortgebracht. Zij zijn in nagenoeg alle plaatsen op Voorne-Putten en daarbuiten werkzaam geweest. Ook waren ze eigenaar van een koffiehuis en later van de Brielse bioscoop Luxor in de Nobelstraat. André Cohen, verwant aan de familie Philipse, was schoenmaker, dansmeester en

tapper, Joseph Wiesebron was behalve veekoper ook keurmeester en de familie Nathan van den Berg verkocht goud en zilver. Het beroep van Mozes Compris was landmeter en dat van Leonardus de Leeuw, militair chirurgijn. Pienas Levie, die in

Zuidland boer was geweest, verdiende de kost als huidenzouter. Heijman Frenkel was onder andere pettenmaker en voor je kapotte horloge kon je terecht bij Gottfried Herschell, maar ook bij Samuel Hanno en Israël van Buren. De vrouwen waren meestal actief in het modevak. Of je nu kleding zocht of een hoed: hun talent op dat gebied was bekend.

DE TWEEDE SYNAGOGE IN BRIELLE

De gemeente neemt in omvang toe en de kleine sjoel aan de Venkelstraat kan de gemeente niet meer herbergen. Het gebouw wordt op 14 mei 1866 voor *f* 4.000,- verkocht door de heren David Wiesebron, vleeshouwer en manhigopzichter, (manhig=kerkbestuurder), Hijman Hijmans, manhig penningmeester, Joseph Olman, zonder beroep, Mozes Goudsmit, koopman en Abraham Levi van den Berg, goud en zilverkasthouder, allen leden en Juda Monnikendam, onderwijzer en secretaris der Israëlitische Gemeente te Brielle. De koper is het Parochiaal Kerkbestuur der Rooms-Katholieke gemeente vertegenwoordigd door onder andere de pastoor Johannes Wilhelmus van Saagsveldt.

Op 13 juli 1866 staan de heren David Wiesebron en Hijman Hijmans opnieuw bij notaris Krijne. Pieter Caland, ingenieur waterstaat te Delft, verkoopt voor *f* 2500,- aan de Israëlitische Gemeente te Brielle: een huis, stal, en erf, staande aan het Zuideinde (thans Nobelstraat) kadastraal sectie B nr. 972; 8 roeden en 27 ellen, evenals een schuur en erf, staande en gelegen aan de Turfkade sectie B nr. 973; 63 ellen. Bij de koop wordt vermeld, dat de Koning toestemming heeft gegeven om daar een synagoge te bouwen. Het ene pakhuis wordt afgebroken en op die plaats bouwt aannemer P. Veenenbos een nieuwe synagoge, alles voor *f* 5090,-. Aannemer Quant rekende voor het

afbreken van nog een pakhuis en het bouwen van een ritueel bad en het schoollokaal *f* 1650,-. Een en ander was ook mogelijk gemaakt door de financiële steun van niet-Joodse Briellenaren. De lijsten met de toegezegde bedragen lagen vanaf augustus ter inzage bij de boekhandelaren Hofstede en Kluit.

Op 10 mei 1871 mocht de presidentkerkmeester David Wiesebron,

in tegenwoordigheid van de Haagse Opperrabbijn B.S.Berenstein de eerste steen leggen. Verschillende raadsleden en notabelen en zelfs het Brielse Eerste Kamerlid J.W.Hein waren tegenwoordig bij de plechtigheid.

Op vrijdag 1 december 1871 had de inwijding plaats waarbij opnieuw de Opperrabbijn aanwezig was. Hij hield een inwijdingsrede en sprak een inwijdingsgebed uit. De plechtigheid werd opgeluisterd door het koor van de Grote Synagoge te Amsterdam. Sprekers waren de heren Juda Monnikendam en Benjamin Morel. De laatste hield een toespraak waarin hij in korte trekken de geschiedenis van de Brielse Kille verhaalde en de dank van de gemeente bracht aan besturen en personen die geldelijke bijdragen

voor het nieuwe bedehuis hadden gegeven, alsook aan den architect en de bouwlieden, door wier zorg een zo schoon gebouw was verzeen. Er waren verschillende burgerlijke en militaire autoriteiten uitgenodigd. Ook de predikant van de Hervormde Luthersche gemeente van Brielle was in het kerkgebouw aanwezig.

De Brielse synagoge omstreeks 1930?

De verstandhouding tussen de Joden en de niet-Joodse bevolking van Brielle was in alle opzichten goed. Joden waren lid van verenigingen en hadden zitting in allerlei (feest)comités. Ook het muziekkorps Libertatis Primitiae kon rekenen op hun steun. De muziekleraar Jaap Philipse componeerde voor het korps de Brielse Vrijheidsmars. In 1888 spanden Joden en niet-Joden, onder leiding van hun voorgangers, zich gezamenlijk in voor een geldinzameling ten bate van Salomon Eckerling, een Russische jood uit Balta, die het slachtoffer was geworden van een pogrom. De Nieuwe Brielsche Courant vermeldde zijn droevig lot.

Eckerling was eigenaar van een fabriek die tijdens een uitbarsting van Jodenhaat in brand was gestoken. Zijn vader en twee kinderen waren voor zijn ogen gedood en zijn vrouw was verminkt. Salomon zelf was de tong uitgesneden. Hij was gevlucht en woonde nu met zijn vrouw, vijf kinderen en zijn oude moeder in Zierikzee. In de krant wordt iedereen opgeroepen om te protesteren tegen de Russische daden van wreedheid door daar tegenover te plaatsen de Nederlandse werken van barmhartigheid en liefdadigheid. De oproep is ondertekend door ds. Drijber, ds. J.C. van Slee en de godsdienstonderwijzer Benjamin van Dantzich. Het resultaat van deze gezamenlijke 'oecumenische' actie was f 80, -. De grijsaard is tot tranen toe geroerd.

De financiële positie van de Joodse gemeente was zorgelijk en werd er niet beter op na het vertrek van gemeenteleden naar elders. Godsdienstonderwijzer Frank is de laatste in de rij van voorzangers. Na 1899 zijn er in de synagoge aan de Turfkade niet meer met regelmaat diensten, maar het kerk- en schoolbestuur blijft nog enkele jaren voltallig. In 1904-1905 hebben daarin zitting: Israël Karel van Buren als voorzitter, Levie Cohen penningmeester en Salomon Gazan als vice-voorzitter, koster is Andries Cohen. In het bestuur van het Pieusgesticht, de liefdadigheidsinstelling van de Joodse

gemeente zaten: Israël Karel van Buren als voorzitter en Salomon Gazan als penningmeester. Het bestuur van de damesvereniging was samengesteld uit de dames: de weduwe Levinson-Salomons, Jeannette Philipse-van Buren, Betje Wiesebron-van Adelsbergen.

Na het overlijden van jonkvrouw A.C.C. van Brakel te Oudenrijn ontvangen verschillende instellingen in Brielle een legaat. De diaconie der Ned. Herv. Kerk krijgt f 40.000, het Asiel voor oude en gebrekkige zeelieden en het Geuzengesticht ieder f 15.000. Aan de Israëlitische Gemeente werd tot veler verrassing f 5.000 geschonken. Het heeft hun talrijke zorgen verlicht.

In het jaarboek van 1913/1914, uitgegeven door de Centrale Organisatie voor de religieuze en moreele verheffing der Joden in Nederland, staat Brielle wel als gemeente vermeld, maar het is armoe troef. Van de 33 Joden wonen er 4 in Oostvoorne. De synagoge op de Turfkade staat er nog steeds, maar sedert 1899 is er geen voorzanger of onderwijzer meer.

ventilatioerooster in de synagoge

Voor de twee behoeftige (de gezusters Cohen) wordt jaarlijks langs de huizen een collecte gehouden. De gehele verzorging van de gemeente berust bij de heer Levie Cohen.

De Joodse gemeente van Brielle was vanaf het begin aangesloten bij het ressort Den Haag. Door de herindeling van 1934 werden Brielle en de andere plaatsen op Voorne-Putten bij Rotterdam gevoegd en kwamen zij onder het toezicht van opperrabbijn A.B.N.Davids van Rotterdam.

De Ressortale vergaderingen, gehouden te Rotterdam werden bijgewoond door Michel Cohen als afgevaardigde van de Kille Brielle.

Over hem is bekend dat hij iedere sjabbat met zijn gebedenboek onder de arm naar de sjoel aan de Turfkade ging. Er was geen minjan, het vereiste aantal van 10 mannen om bepaalde gebeden te kunnen zeggen, maar toch hield Michel zijn dienst. Hij liet op vrijdagavond de kaarsen aansteken en zei helemaal alleen de eeuwenoude gebeden. Hij was het ook die de financiële verplichtingen van de Kille nakwam. Michel zorgde ervoor dat de synagoge, synagoge bleef. Een Cohen is afstammeling van het priestergeslacht; Michel Cohen was zijn naam waardig.

Zilveren jad = aanwijshandje voor het lezen uit de Tora.

Het werd in 1817 geschonken door

Esther de Vries, de vrouw van Nathan van den Berg. De bladwijzer die hieraan vast zit, werd geschonken door Pienas Levie en zijn vrouw Sophia Olman, toen hun zoon Eliazer in 1878 zijn Bar Mitswa deed.

Maar ook zij die niet naar de synagoge gingen, bleven vasthouden aan de oude gebruiken. Op sjabbat en de feestdagen waren de winkels gesloten en voor het aansteken van het licht en van de kachel werd een beroep gedaan op niet-Joodse burens en vrienden.

EEN DAL VAN DIEPE DUISTERNIS

Als in 1940 Duitse legers Nederland bezetten wonen in Brielle zes Joodse gezinnen: In de Nobelstraat hadden Izaak en Simon Gazan ieder een slagerij, twee broers die getrouwd waren met twee zusters. Eveneens in de Nobelstraat woonde Mozes Philipse met zijn gezin. Hij had daar een koffiehuis en bioscoop. Naast zijn huis was het winkeltje in ijzerwaren en gereedschap van Michel Cohen, die daar samen met zijn zuster Esther woonde. In de Koopmanstraat woonde de muzikleraar Philipse met zijn vrouw; in hetzelfde huis ook zijn oude moeder en haar dochter Pien, die een verstandelijke beperking had.

Sinds 1940 woonde in de Voorstraat het Rotterdamse gezin Katan, ze hadden een juwelierszaak.

Het leven werd na 1940 voor de Joodse gemeenschap in ons land steeds moeilijker. Alles wat het leven leefbaar maakt werd hen ontnomen. Door een reeks van maatregelen werden ze geïsoleerd en apart gezet. Het begon met het verbod op ritueel slachten, wat betekende dat Joodse slagers niet meer mochten slachten volgens de richtlijnen van de halacha (= de wettencodex).

Alle onderwijsinstellingen kregen formulieren, waarop moest worden ingevuld wie Ariër (= niet-Jood) was. Op 10 januari 1941 moesten alle Joden zich melden en kregen zij een gele kaart, waarvoor ze nota bene een gulden moeten betalen. Nog geen jaar later moest iedereen een persoonsbewijs bezitten, waarin bij Joden een letter **J** werd gestempeld.

Op 25 juli 1941 werden alle openbare gebouwen voor Joden verboden. Dat betekende dat ze geen gebruik meer mochten maken van onder andere bibliotheken, zwembaden, parken en musea, veemarkten en veilingen. Door deze maatregel werden ook de Gazannen aangetast in hun bestaan. Om in hun levensonderhoud te voorzien vonden ze werk bij boeren en tuinders.

Later in het jaar werden in Amsterdam en elders de Joodse bibliotheken gesloten en verzegeld en mochten Joden geen lid meer zijn van een niet-Joodse vereniging. Niet-Joden mochten geen arbeid meer verrichten in Joodse huisgezinnen.

Mozes Philipse moest zijn café-restaurant en bioscoop 'Luxor' verlaten. De nieuwe exploitant was een Duits-gezinde man uit Rotterdam. Die man kwam naar Brielle en het gezin Philipse verhuisde naar de Langestraat.

Voor 30 april 1941 moesten de Joden hun radiotoestel inleveren en na de zomervakantie van 1941 moesten de Joodse kinderen in Brielle weg van de school en hun vriendjes, naar Joodse scholen in Rotterdam.

Op 31 januari 1942 werden bij alle openbare gebouwen in Brielle de bordjes 'Verboden voor Joden' afgegeven, ja ook bij de bioscoop 'Luxor'. Op 3 mei 1942 moesten alle Joden vanaf 6 jaar de Davidster dragen, dus ook de kinderen Liesje Gazan en Guusje Katan, want die waren al 7 jaar.

Eind juli 1942 moesten ze hun fietsen inleveren. En nadat ze van hun radio's, auto's en fietsen waren beroofd kwam het moment waarop de wallen van Brielle haar Joodse inwoners niet meer kon beschermen.

Arbeitseinsatz, tewerkstelling, dat was de naam die gegeven werd aan de deportaties die vanaf half juli werden uitgevoerd.

Vanuit Westerbork werden op 17 augustus 1942 Salomon Gazan en zijn zusters Miep, Hannie en Roosje, samen met Nan Wessels uit Oostvoorne, naar Auschwitz gedeporteerd. Aan deze levens vol beloften kwam een einde, toen ze daar op 30 september werden vermoord.

Omstreeks 20 oktober moesten hun ouders met kleine Liesje het huis, waar ze woonden, verlaten omdat het was gevorderd door een Duitser. Ze trokken in huis bij Izaäks broer Simon.

Enkele dagen na dit voorval, op 27 oktober 1942, liepen de families Gazan, Katan, Michel Cohen met zijn zuster Esther en Jaap Philipse met zijn vrouw, voor het laatst door de straten van Brielle. Het trammetje, dat hen naar Rotterdam zou brengen, stond bij het station te wachten. De oude moeder Philipse, die ook moest vertrekken, was al 97 jaar en werd samen met haar dochter Pien met een auto vervoerd. Iedereen die dit heeft gezien beseft, dat hier geen sprake kon zijn van arbeidsinzet.

Mozes Philipse mocht met zijn niet-Joodse vrouw en twee kinderen in Brielle blijven. door een complex van omstandigheden werd hun leven gespaard, maar er was altijd angst en spanning in het gezin.

Nadat Hitler en zijn trawanten hun werk hadden gedaan, had Brielle een lege synagoge. Alles wat er in stond was weg. Er was niemand meer die de kaarsen kon ontsteken, want de kandelaars waren geroofd, er was niemand meer die de gebeden kon zeggen want Michel Cohen en alle Joodse families, die eind oktober 1942 Brielle hadden verlaten, waren vermoord.

De gevelsteen was uit de synagoge verwijderd en werd in 1950 op de vuilstortplaats tussen Brielle en Oostvoorne teruggevonden.

Op 13 juli 1947 werd de Joodse gemeente van Brielle, met die van Zuidland en Heenvliet opgeheven en bij de Nederlandsch Israëlitische Gemeente van Rotterdam gevoegd. De synagoge op de Turfkade werd verkocht en omgebouwd tot pakhuis.

HERINNEREN IS GEDENKEN

In Brielle hebben veel Joden geleefd, gewoond en gewerkt. Totdat ze niet meer mochten werken, toen niet meer wonen en tenslotte niet meer mochten leven. Er kwam een einde aan Joods leven in Brielle en alle plaatsen in de wijde omgeving.

Als eerbetoon en herinnering aan de 21 Joden die uit Brielle zijn weggehaald en vermoord, werd op 4 mei 1970 in het trappenhuis van het Briels stadhuis een bronzen monument onthuld. Het stelt de loelav en de etrog voor, symbolen die worden gebruikt op het Loofhuttenfeest- alsmede de Davidster. Daaronder in het Hebreeuws de woorden uit Jesaja acht vers twintig:

'Tot de wet en tot de getuigenis'. In de koker achter het reliëf, ontworpen door mevrouw T. van den Berg-Been, bevindt zich een oorkonde met de namen van de omgekomen Joodse Briellenaren. Sinds 2005 hangt het monument in de synagoge.

WIJ GEDENKEN

Van 15 juli 1942 tot 3 september 1944 vertrokken vanuit Westerbork 93 transporten, waarvan 85 deportatietreinen naar Auschwitz en Sobibor, met 107.000 Joodse landgenoten. Uit die donkere nacht kwamen er 5200 terug. Meer dan 100.000 landgenoten zijn ver van alles wat hun dierbaar was vermoord. In totaal waren het 6.000.000 Joodse mannen, vrouwen en kinderen.

Wat zegt een getal? Wat zegt zo'n enorm aantal mensen ons?

Het was, zoals Abel Herzberg eens zei: *'één mens, en dat zesmiljoen keer'*.

Daarbij waren vijfenveertig Joodse bewoners van ons eiland.

Ieder jaar op 27 oktober worden hun namen genoemd en voor ieder van hen wordt een kaarsje aangestoken.

ZUIDLAND

Jacob Levie 14.07.1851 Zuidland-09.11.1942 Auschwitz
Philippus Levie 02.04.1878 Zuidland-05.11.1942 Auschwitz
Hendrika Levie-Hoogstraal 05.01.1885 Uithuizen-05.11.1942 Auschwitz
Simon Levie 24.07.1879 Zuidland-05.11.1942 Auschwitz
Pienas Jacob Levie 09.09.1887 Brielle-16.07.1943 Sobibor
Wilhelmina Levie-Levie 08.07.1888 Zuidland-16.07.1943 Sobibor
Meijer Levie 18.06.1920 Zuidland-31.03.1944 Midden-Europa
Sophia Bertha Levie 25.08.1924 Zuidland-04.06.1943 Sobibor
Gustave Emanuël Julius Levie 09.01.1898 Zuidland-31.03.1944 Midden-Europa

STICHTING BEHOUD SYNAGOGE BRIELLE

Op 27 oktober 1992 was het 50 jaar geleden, dat de families Gazan, Katan, Philipse en Cohen uit Brielle werden weggehaald.

Op initiatief van Ds. M. den Dekker, Nederlands-Hervormd predikant te Brielle, is op die dag in de gevel van de voormalige synagoge een gedenksteen onthuld.

Dit was jarenlang de enige herinnering aan de oorspronkelijke bestemming van dit gebouw: een Joods bedehuis. Niet meer dan zeventig jaar heeft het gebouw deze functie vervuld. Vanaf de bouw in 1871 tot in het jaar 1942 was de synagoge een plaats van samenkomst voor de Joodse medeburgers uit de stad en omstreken.

Toen werd het een pakhuis, maar op 11 oktober 1999 is op initiatief van ds. Egbert Rietveld de Stichting Behoud Synagoge Brielle opgericht. De doelstelling van de Stichting was aankoop en restauratie van de voormalige synagoge en herbesteding van deze bijzondere ruimte. Onder leiding van Architect Jan Walraad heeft de voormalige eigenaar, firma Poldervaart, de restauratie op zich genomen.

*Joodse en Palestijnse jongeren kwamen uit Israël en hielpen in 2004 met het openbreken van de dichtgemetselde ramen. Toen kwam er na lange tijd weer licht in het oude gebouw.
(foto: Egbert Rietveld)*

Op 11 september 2005 is de gerestaureerde synagoge officieel in gebruik genomen als plaats van ontmoeting en cultuur. Dit kon worden gerealiseerd met steun van sponsors en donateurs.

*Het gerestaureerde
synagogecomplex
(foto Egbert
Rietveld)*

Tekst: Riet de Leeuw van Weenen-van der Hoek
Email: riet@sjoelbrielle.nl